

Trávníček, František

K střídnicím za pračeské o

In: Trávníček, František. *Příspěvky k českému hláskosloví*.
Brno: Filozofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1926, pp. [96]-112

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/118630>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V.

K střídnicím za pračeské o.

Krátké *uo* v staročeských památkách.

43. Za pračeské *ó* se v starých památkách vyskytuje časem *uo* a *û*; na př. *bóh* — *buoh* — *bûh*. Psaní *uo* není docela přesné. Především bychom měli psátí *uo*, neboť to byl zcela nepochybně t. zv. stoupavý diftong, v němž *u* bylo polosamohláskové, tedy *u*. Protože však nepíšeme ani *au*, *ou*, nýbrž *au*, *ou*, *mauka*, *mouka* atd., mohli bychom přestatí také na psaní *uo*. Ale za druhé je nepochybné, že se z *ó* vyvinulo *uo*, a poněvadž všude jindy kvantitu označujeme, mám za správné psátí *uó*, nikoli *uo*.

V I, 245 připomíná Gebauer, že „v stč. nalézáme dosti často psáno *uo* v slabikách, jež v nč. jsou krátké“, na př.: *buoha* Krist., *jakuo* PassKlem., *vuolal* Brig. atp. K tomu Gebauer dodává, že „odchytky tohoto způsobu vyskytují se mimo PassKlem. nadmíru zřídka“. Tomu však tak není. Hujer ve Vědě I, 79 a Zubatý v ČCM. 69, 88 upozornili na časté *uo* za *o* v Mat. V této památce se vyskytá *uo* po mnohých souhláskách, uvnitř slova i na konci. Uvedu jen několik dokladů, neboť uváděti všechny bylo by tuším zbytečné. Na př. po *v*: *vuoda* 52^a, *vuody* (gen. sg.) 54^a, 54^b, *vuolati* 90^a, v tomto živuotě 73^b, *pozdravuovati* 76^a, *slovuo* 18^b, 19^a, 51^a, *dřěvuo* 35^b, 92^a, 92^b, *ptačstvuo* 83^b, *jmě jezukristovuo* 94^b; po *b*: *buojovati* 56^b, *buohu* 56^a, s *buohem* 73^a, *sbuožie* 61^a, u *buocě* 58^a, když se *buojí* 67^a, *hlas nelibuosti* 70^b, *nebuoť* 84^b; po *p*: *ku puostu* 90^b, *puostiti* (sě) 91^a, u *puokoji* 62^a, *zapuověděl* 99^b, *puo ložie* 101^a; po *m*: *muoc* 112^b, 140^a, 74^a, *muoci* 84^a, *muoci* (inf.) 108^b, tak *muocen* 31^a, *muodlímy* (sě) 33^a; po *ch*: *chuoditi* 126^a,

chudili 107^a, chudieše 57^a, tichuost 115^b; po *h**: jsú shuořali 103^a, v huoři jsú 23^b, u huolubiči tváři 46^a; po *d*: duosti 153^b, 111^b, duo pravdy 131^a, v duomu 127^b, 128^a, duomovi 152^a, raduost 50^a, 64^b raduovati (sě) 54^b, žáduost 75^a, pokornú žáduosti 71^b, židuovstvu o27^a, viera židuovská 29^b; po *k*: k uobdržení 131^a; po *s*: suoliti 65^b, 66^a.

V PassKlem. je stav podobný. Gebauerovy doklady jsou nemnohé, nevystihují skutečný stav, proto jej stručně doložím. Příklady po *v*: živuot 50^b₂, v uokovách 122^a₂; po *b*: buoleti 126^a₂, s buolesti 122^a₁, obuostřiv 126^b₁, buoj 105^b₂, od buoha 111^a₁, s buohem 111^a₂, zbuořil 122^b₁, ječný buochnec 119^a₁, hlubuokost 122^a₂, libuo nebylo 85^b₂, nebuo 120^b₂; po *p*: puokorný slúha 123^a₂, na puočátce 125^b₂, puostiti se 127^b₁, puohan 170^b₁, puohanskému ciesaři 159^b₂, puolovici 163^a₁, puočal 187^a₁, puoklad 170^a₂, puozdě 167^b₁; po *m*: muocně 160^a₁, muodl se 102^b₁, muořiti 233^a₁; po *d*: duo města 124^b₂, duo pokojě 103^b₂, duokonál 123^a₁, v tu duobu 127^b₂, duobře 99^a₁, 119^b₁, duobroty (gen. sing.) 100^a₁, duolón 93^a₂, žáduost 127^a₂, raduostivě 128^a₁; po *t*: se vším tuovarištvem 127^b₂, tuobě 122^b₂, 91^a₁; po *h*: huotově 124^a₂, huospodina 127^a₂, huorké olovo 102^b₁, jehuo 92^a₂; po *k*: k uotci 96^a₁, kuostely 124^b₁, kuochati (sě) 126^b₁, v krásných kuoronách 120^b₂, škuody 123^a₁, kuopati 162^a₁, kuošik t., kuoráb 162^b₂, s svatým Prokuopem 127^a₂, svatého Prokuopa t., pokuojik 130^b₂, od kuoho 129^a₂, někuoho 124^a₂, jakuo 117^b₁, 118^a₂, 130^b₁, blízkuo 189^b₁; po *l*: luodí 127^a₂, 122^b₁, luomoziti 127^a₂; po *z*: z uotrapí (-y?) 117^b₂; po *s*: suobě 127^a₂, 100^b₂, 114^b₁, 121^b₂, zpósuobil 83^b₂, s uotcem 106^a₁.

Také v Pass., zejména v části mladší, jsou dosti mnohé doklady na *uo*, ač ne tak časté jako v PassKlem. Na př. po *v*: v uokenci 347, v uobličěj 348, v uokovách 351, v uotrapě 356, v uoko 363, svuojí rucě 126, 127, vuoda 385; po *b*: do buožie (milosti) 125, pro buoži div 126, buohobojný 127, buohu t.; po *p*: spolu 323, 370, 382, 390, 393; po *k*: k uopatu 317, k uotci 347; po *z*, *s*: bliz uostrova 339, z uokov 390, 391, z uoblaka 480, z uobě 376, — s uotcem 372, s uolejem 349, s uoné strany 394, s uobrostlí bradú 399.

* Vynechávám zde — a také jindy — slovo *hora* — *huora*, protože bylo vedle *hora* též *hóra*; srovn. Trávníček v I.F. XLI, 177 sl.

Podobně je v Brig. Na př. po *v*: stvuořen 6^a₁, stvuořil 9^b₁, vuolal 25^a₁, 25^b₁, svuobodnú vuoli 16^a₂, dobrovuolně 13^a₂, zuby lvuovými 74^a₁, v uonom 4^b₁, v uoněch krajích 71^b₂, v uobět 5^b₁, v uohni 6^b₂, v uobrázkách 3^b₁; po *b*, *p*: buohu 24^b₁, — puokoj 39^b₁; po *k*: k uotci 25^a₁, 25^b₁, k uoltáři 24^b₁, k uorlici (podoben) 16^b₂, k uopici 51^b₁, k uoplatě 75^b₁, k uoděvu 78^a₁; po *z*, *s*: roz-uom 2^b₁, rozuoměli 4^b₁, — z uoklamánie 5^a₁, z uokenci 14^a₁, z uoblaka 76^b₁, z uobřezovánie 92^b₂, — s uotcem 16^b₂; po *c*: rozněcuoval 87^b₁.

V malém zlomku ZrcA. je velmi často *uo* po *b*: žádné múky ani buolesti 5^a, jiné buohy 1^a, buoha prosímy 3^b, buohu 4^b, 5^a, buohem 11^b, chrám buoži 2^b, hrob buoži 8^a, synové buoži 3^b, buožie tělo 8^b, buožie přikázanie 12^b, v buožiem chrámu 10^b, buožstvie 7^a.

Ve zlomku KristMus. je rovněž dosti často. Na př. po *b*, *v*: buoha 1^a, buohu 1^b, buože otče 1^b, matka buožie 1^a, 1^b, 2^a, ná-buožně 2^a, nábuožným srdcem 2^a, — v uobyčeji 3^a; po *k*: dětátkuo 2^a, k uoltáři 1^a, 1^b; po *s*: s uoltářě 2^a; po *d*: před uoltářem 1^b.

Podobně v BiblD. Po *b*, *p*: buoha 11. 19 (kap. 11, verš 19), duch buoži 12. 18, sbor buoži 12. 22, škríně buožie 13. 10, 13. 14, škríni buoži 15. 2, 15. 15, — puole (nom.) 11. 13, puole (gen.) 11. 14.

V BiblA. Po *b*, *p*: anděl buoži Ex. 14, 19; s puole de agro Ex. 23, 16, na tvém puoli t.

V Levšt. Po *b*, *v*: buože verš 7, buohu 173, ot buoha 247, před buohem 353, — vuoda 423; po *k*: kuořenie 330, k uoltáři 171; po *d*: by se neduotklo přieteľa 184.

Z památek obsáhlejších má *uo* častěji, ač ne v takovém rozsahu jako PassKlem. a Mat., MandA. Na př. po *v*: obraz vuola 200^b₂, vuoda 159^b₂, 168^a₁, 177^a₁, vuodu 161^b₂, málo vuody 174^b₁, vuozie 209^b₁, nejsú svuobodni 213^a₁, lidé divuoci 216^b₁, u vuosk 185^a₁, když ta země krále sobě vuoli 200^b₂, dřevuo 159^a₁, 172^a₁, na levuo 164^b₂, v uoděnie 188^b₂, v uobú zemí 193^b₁; po *š*: od buoha 205^b₁, 222^b₂, prosil buoha 199^a₁, hrob buoži 178^a₁, apoštol buoži 195^b₂, matce buoži 195^b₂, moc buožie 199^a₁, slovo buožie 223^a₂; po *z*, *s*, *ž*: z uoněch tří králův 193^b₂, z uoblakův

201^a₂, — s uobú stranú 167^b₂, s uoné strany 207^a₁, s uodpuštením 208^b₂, — žuoldu anebo nájmu 208^a₁; po *k*: k uofěře 158^b₂.

Dále KabK. Po *b*, *p*: pán buohatý 2^b, z buoku 29^b, obuojkové 31^a, před buohem 19^b, buohóm 20^a, své zbuožie 5^a, k buožiemu hrobu 11^b, syna buožieho 38^a, — spujoval 22^a, spolu 32^a; po *v*: vuozové 28^b, s vuozy 33^a, vuori ji (zahradu) 17^b; po *m*: muožné bylo 27^b, podle muožnosti svých 35^a, muohl 2^a, nemuohl t.; po *k*: z kuoni sedali 23^b; po *z*, *ž*: ukazuován 15^b, ukazuovali 11^a, 14^a, 15^a, ukazuována jsú 14^b, z uobyčejě 33^a, — žuoldněři 21^b; po *c*: cuož 3^b, 30^a; po *d*: duoložiti 28^a.

Kat. Po *v*: vuolá 3297, 3439, to vuol 3205, 2698, vuolajúce 1904, v uoheň 2214, v uodtuchu 2227, v uokenečko 872, v uosminácte létech 118; po *b*: buoha 2007, 3077, buože 3385, buož(i)e umučenie 3062; po *s*: v žalostněj úsuobě 3141.

DalC. Po *v*: (u) vuodě 152^a, vuozón 150^a, vévuodu 165^a, v uobojiem kněžství 52^a, v uodění 98^b; po *k*: škuody veliké 99^b, všie škuody 99^b, své škuody 119^b, škuodno bieše 153^a, vskuočě na kuoň žeň pryč 55^a, kuoňóm 26^a, k uotciu 26^b, k uodeniú (!) 80^b, k uokrasě 114^a, k uobědu 143^a; po *z*, *s*: úlehl vzuorati 11^b, z Uoskořina 26^a, — s uobú stranú 50^a, s uokovami 58^b.

K těmto a pod. dokladům náležejí případy typu *k uotcu*, *s uotcem*, jež uvádí Gebauer I, 233 sl. z textů velmi hojných. I tyto texty by bylo lze rozhojnit. Je na př. v RokycPost. *uo* po *v*: v uodění 1^a₂, v uobecnici 5^a₁, v uokovách 3^b₁; po *k*: k uonomu 4^b₂ atp. Srovn. ukázkou v LF. XXII, 133 sl.

Vedle hojných dokladů typu *buohu*, *duobře*, jimiž třeba doplnití výklad Gebauerův I, 245, jsou i doklady *s u* za *o*. Gebauer je má jen při typě *k uotcu*: *k utcu*. Hojněji nalézám *u* jen v PassKlem. Tak po *b*, *p*: u bužě 194^b₁, nábuženství 266^a₂, — puklady rozdal 169^b₁; po *k*: ty svaté kusti pobravše 162^a₁, svatý Prokup 127^b₂, tento bok tvůj kupím zaklán bude 181^a₁; po *d*: dubřěť 158^a₁, zle neb dubřěť 178^b₂. V Mat. je *u* ojedinele: synu *bužiemu* 32^a. Z jiných textů doklady na *u* neznám.

Vznik *uo* z *o*.

44. Případy *s uo* za krátké *o* vykládá Gebauer I, 245 trojím způsobem: jednak analogií, jednak odchylnou staročeskou kvantitou

a jednak tak, že je v nich *uo* „přes čáru, t. j. přes hranice pravidla měněno v *uo* také krátké *o*“. V prvním případě vykládá na př. *buoha*, *buoži* podle nomin. *buoh* (z *bóh*). Podobně by bylo lze vykládati *vuozov* (DalC. 150^a), *kuoňóm* (t. 26^a) vlivem *vóz*, *kón*; *duuojie* (dvojie věc Mat. 70^b) vlivem *dvój*; nebo snad *lvuovj* (zuby lvuovými Brig. 74^a₁) analogii podle *lvov*. V druhém případě předpokládá Gebauer, že na př. *duobřě* je za *dobře*, nikoli *dobře*. V I, 607, ve výkladě o kvantitě, připouští takové délky staročeské v dosti velikém rozsahu, na př. *škóda*, *kópje*, *vóda*, *bók*.

Není pochyby, že by případy typu *buoha*, *buoži* mohly míti *uo* analogií podle *bóh*—*buoh*. A je jisto, že staročeská kvantita byla často jiná, než je dnes. Některé staročes. *uo* lze s velikou podobností vyvozovati z *ó*. Na př. *uo* v gen. pl. *kuol* (od těch *kuol* Kat. 2885), *huod* (připravených *huod* Mat. 108^a) a snad i případy, jako *věvuod* (MandA. 204^b₂). K tomu ukazují jiné, nepochybné délky; srovn. Trávníček v LF. XLV, 110—111. Při *hód* by se bylo lze dovolávati hornoostravs. *od hud* (= od *váuo*) Loriš 39, které vzniklo z *hód*; atp. Je však otázka, lze-li všudy pokládati staročes. *uo* za svědectví pro *ó*. Tak na př. Gebauer předpokládá I, 607 *vóda* a dovolává se moravs. horského *vuda*. V tomto nářečí je za bývalé *ó*, na něž ukazují i jiná nářečí, *ü*, nikoli *u*: *büh*, *düm*, *müj* atd. Bylo by se lze dovolávati jen těch hanác. nářečí, kde je je *u* za *ó*: *buh*, *dum*, *dur*, *muj* atd. Ale v těchto nářečích je *vóda*, nikoli *vuda*. Třeba tedy předpokládati také *vuoda*, ale nikoli z *vóda*, nýbrž z *voda*.

Sám Gebauer uznává, že většinu staročeských dokladů na *uo* za *o* nelze vykládati ani analogií ani z bývalého *ó*, a vidí v nich případy s *uo* „přes čáru“. To arcíť není výklad, nýbrž jen konstatování fakta. Tím bychom se mohli spokojiti, kdyby *uo* za *o* bylo častěji jen v PassKlem., jak praví Gebauer, a kdyby se nenabízel skutečný výklad tohoto jevu. Viděli jsme však, že *uo* není častěji jen v připomenuté památce, nýbrž i v jiných.

45. A není *uo* jen v památkách starých, nýbrž i místy v dnešních nářečích. Tak v dolnooravském nářečí kolem Vyšního Kubína se říká, jak vím z vlastní zkušenosti, na př.: *dvuora*, pret tým *dvuorom*, *hruob*, *kmuator*, *vuon*, v *hruobe*, *kmuotre*; *vuodor* (= patro na mlatě), *svuoreň*, *čuo*, *ledačuo*, *tolkuo*, *kolkuo*, keď je

to zelenuo, chutnuo, mokruo . . . , za dobrouo, tuná je to pozvihnutuo, uniženuo . . . , takuo vrece, akuo má právo . . . Srovn. v NVČsl. XV, 60.

V mor. nářečí horském se za každé bývalé *o*, jak vím z vlastní zkušenosti, vyslovuje *u*. Na př. po *v*: vuda, vuják, vuluvu, sluvu; po *b*: bulet, busé, nebu; po *p*: pu, puhan, puledne; po *m*: muc, mukré, mudré; po *k*: kulik, mlíku, jaku, kumo; po *h*: kuhu, hudit; po *ch*: chudit, chuvat, chuchul; po *d*: du, duma, duba; po *t*: tu, tubě; po *r*: rusa, ruk, ruch (= roh); po *s*: sutvá, subuta; po *l*: lupata, zlumit, zlust; atp. O rozsahu tohoto nářečí viz Trávníček, Moravská nářečí § 7. Toto *u* nelze vykládati analogií již proto, že je za *o* veskrze. Ani ne z *ó*, jak jsem připomněl v § 45, protože za *ó* by bylo *ú*. Třeba je vykládati foneticky, a to z *uo*.

Místy v nářečí severoopavs. je *uo* za každé *o* jakkoli vzniklé: *uoci*, *uokno*, *mlekuo*, *večuor*, *luod*, *šuot* . . . BartD. I, 134. V Boboluskách slyšel Bartoš vyslovovati *pečvoš*, *pečvo* . . . To vzniklo nepochybně z *pečuoš*, *pečuo* změnou *u* ve *v*.

46. Staročeské doklady s *uo* za *o* již svým rozsahem svědčí, že jde o nějaký jev fonetický. Toto mínění podporují také uvedené příklady z dnešních nářečí. Hujer ve Vědě české I, 79 a Zubatý v ČČM. LXXXVIII, 69 právem vykládají staročes. *uo* za *o* labialisací. Podle odborného výkladu Brochova v Очеркъ 161 sl. je to t. zv. labiovelarisace. Při artikulaci samohlásek *o* a *u* se jazyk pošínuje dozadu, k zadnímu patru. Artikulaci samohlásky se přizpůsobuje i artikulace souhlásky. To je velarisace. Při tom se rty zaokrouhlují, sešpulují a to je labialisace. Tak Broch. Všimneme-li si dobře výslovnosti dnešního *mo* nebo *mu* atp., poznáme, že nastrojení rtů je při artikulaci *m*- jiné než při artikulaci *m*- v *me*, *mi* nebo při artikulaci izolovaného *m*. Ten rozdíl záleží právě v tom, že se nastrojení rtů a jazyka, potřebné k výslovnosti *o* nebo *u*, anticipuje již při výslovnosti souhlásky.

Labiovelarisace taková, jako je v novočes. *mo*, *mu* atp., akusticky se neprojevuje a proto si ji ani neuvědomujeme. Ale labiovelarisace se může projevit také akusticky tím, že mezi souhláskou a samohláskou vznikne přechodný zvuk *u*, tedy *m^{uo}* nebo *m^{uo}* (Broch 163).

Také změna *ó* v *uó* (t. j. v *uó* nebo *uó*) je labiovelarisace.

Tak tedy *buoh* z *bóh* a *buok* z *bok* jsou jevy v podstatě totožné. Labiovelarisaci, projevující se stupněm *uo* nebo *uo*, sledujeme v slovanských jazycích a také jiných i při krátkém *o*. Na př. v polských nářečích: *p^uole*, *k^uošé*, *d^uobry* atp. Nitsch Jčz. pols. II, 263 (Encyklop. pols. III 3). Není tedy třeba ani v případech typu *buoha*, *buoži* spatřovati analogii podle *buoh*, ani v případech typu *duobře* viděti v *uo* střednici za *ó*, když výklad z *o* je pochybný, nýbrž lze tu dobře vystačiti s výkladem, že *uo* je z *o*.

47. Labiovelarisací si vykládám také případy typu *k uotcu*, *s uotcem*, t. j. případy, kde byla samohláska *o*- po předložce končící se souhláskou. Gebauer I, 233 sl. odděluje tyto případy od případů *vuoda*, *buoži* atd. a vysvětluje je dloužením *o*- v *ó*-, které prý vzniklo takto: „samohláska *-o*, kterou se předložka kdysi končila, dávala s následujícím *o*- látku pro slabiku dlouhou, a když k tomu přicházel ještě také přízvuk, mohla se délka vyvinouti snadně a skutečně“ (235). Dloužení toto prý se začalo po předložkách neslabičných, *k*, *v*, *z* atd., a odtud se šířilo i po předložkách slabičných, *přés*, *na* . . .

Sama podstata tohoto výkladu, že *-o* dával s následujícím *o*- „látku pro slabiku dlouhou“, je velmi málo podobna pravdě. Není ani jasné, co tím máme rozuměti. Snad jakési náhradné dloužení. To by byl výklad jen ad hoc a možný jen tehdy, kdyby nebyl výklad jiný, bezpečnější, a kdyby byl celý výklad Gebauerův jinak bez závady. Ale tomu tak není. Tak především se tážeme, co znamená „když k tomu přicházel ještě také přízvuk“. Tomu lze rozuměti jen tak, že přízvuk ve výrazech *k otcu* přispíval ke zdloužení *k otcu*. Takové jen částečné přispění přízvuku ke zdloužení vymyká se našemu poznání; nelze je ani dokázati ani vyvrátiti. Tu by mohlo jíti jen o to, má-li český přízvuk na první slabice moc prodlužovati samohlásky sám. Na to třeba odpověděti záporně. Veliká většina slov se začátečním a tedy přízvučným *o*- měla v té době, kdy se vyskytá *buoha*, *duobře*, *s uotcem* atd., zřejmě kvantitu krátkou: *slovo*, *moře*, *kolo*, *o*, *do*, *ot*, *voziti*, *choditi*, *nositi* atd., jak svědčí dnešní *o*-; za dlouhé *ó* čekáme *ů*. Naprosto bychom nepochopili, proč bylo *kolo*, *moře* atd., ale s *otcem*, a proč i zde časem délka zanikla. Že ani hors. *ruda*, *kulu* není možná vysvětlovati z *vóda*, připomněl jsem již výše. Snad bychom prodlužo-

vací moc přízvuku mohli dokazovati případy *bóže, bóli, póle* atd., jež se vyskytují v různých nářečích, zejména českých (v Čechách), ale toto dloužení je původu až pozdního, po změně *ó-uó-ů*, a nesvědčilo by o dloužení v staročeských případech *duobřě* atd., které jsou doloženy právě v době změny *ó-uó-ů*. Z toho lze tuším souditi, že ani částečné přispění přízvuku ke zdloužení v případech typu *k otcu* — *k ótcu* není nijak podobno pravdě, lze-li o něm vůbec mluvit.

Dále vidíme, že ono dloužení bývá také po předložce *z*, která na konci jer neměla (§ 16). To bychom arciť mohli vyložití analogií podle případů s předložkami *v, s* a *j*.

Většina případů, jež Gebauer vykládá dloužením, na dloužení nijak neukazují. Tak na př. *z uotců* je právě takový případ jako *ruoda, duobřě* atd. Dnes arciť bychom o labiovelarisaci ve výrazech *z otce* (vlastně *s otce*) mluvit nemohli, protože mezi předložkou a *o-* je hláska zvaná ráz. Ale v době starší rázu nebylo a spojení *z otcě* se vyslovovalo splývavě, jako *zotců, zocě* — srovn. u Frinty Výslovn. 47 —, a byly tedy podmínky pro labiovelarisaci jako v *dobřě* atd.

Proti tomuto výkladu lze namítati, že bývá psáno vedle *z uotců* atd. také *z ootců* nebo *z ótcě*. Z Gebauerových dokladů l. c. je patrné, že je to častěji jen v HusPost. Již tato okolnost činí pochybným, že jde o dloužení. Tato pochybnost je zesilována okolností, že dloužení nelze ani dobře pochopiti. A konečně tím, že se v HusPost. nepíše *oo* nikdy za nepochybné *ó* uprostřed slova nebo na konci; tu bývá jen *ó*, na př. na hóríe olivetské 66^b, flóve 86^b a j. Proto je třeba hledati výklad jiný. Mám zato, že psané *oo-* a *ó-* je znak pro vyslovované *uo* nebo *uo*. Písař dobře poznával, že ve spojení *z otcě* nevyslovuje takové *o* jako jindy, na př. na začátku věty, neuvědomoval si však jasně, co vlastně vyslovuje, a psal tedy *oo-*, *ó-*, anebo si byl vědom, že vyslovuje *uo-*, ale se zřením k výslovnosti *otec* v jiných případech psal, jaksi kompromisně, *oo-* nebo *ó-*.

Proti výkladu, že ve spojení *z uotců* atd. jde o labiovelarisaci, zdá se svědčiti okolnost, že bývá v starých textech psáno také *k á-*, *s á-*, *k é-* a *k ú-* atp., na př.: k ápostolóm Hrad., Krist., s ápostoly tamt., — z éjipta ŽKap., v éjiptě Pror., — z úher,

v úši. Viz u Gebauera I, 92, 141 a 256. Tyto případy nejsou však úplně stejné s případy *z uotcě, z ootcě, z ótcě*. Tak není bez významu, že v HusPost., kde je často *k oo-, k ó-* atp., je příkladů na dlouhé *á* poskrovnou. Gebauer neuvádí žádný. Já jsem si poznamenal tento: *k ápořtolum 86^a*. Na *é-* nemá Gebauer rovněž žádný doklad. Dále není nijak jisto, že se vyslovovalo *á-* a *é-*. Jeť psáno v příslušných památkách mimo HusPost. *aa, ee*: *k aapořtolum ML., řaapořtoly Hrad.*, — *z eegipta ŽKap.* atp. Některé doklady jsou velmi poučné. Tak v Comest. je *ka Agarovi*, v Lit. *we Egyptie, ze Egypta*; samohlásky jsou tu odděleny a druhá psána velikou literou. V dokladech z Lit. bychom mohli spatřovati analogické *ve, ze* a čísti *ve Ejiptě, ze Ejipta*, ale bylo by to tuším velmi málo podobno pravdě. Doklad z Comest. tak nelze vůbec vykládati. Zdá se mi, že psaní *aa, ee* souvisí se starou výslovností bez rázu, tedy *ka|postolóm, ka|garovi, ve|jiptě* atp., při níž začáteční samohláska slov *apostolóm, agarovi* . . . tvořila slabiku s předložkou, a tedy se u vlastního slova jakoby ztrácela. To se snažil písař napravit tím, že tuto samohlásku napsal ještě jednou. Doklady *ka Agarovi, ze Ejipta* a *ve Ejiptě* svědčí tomu dosti zřetelně. V dokladech z HusPost. lze *k á-* vyložiti napodobením případů *k ó-*.

Je možné, že i psaní *z oo-* atd. vzniklo tak jako *k aa-*. Na př. *z otcě* znělo *zo|cě* (smíšením *tc* v *c*); při této výslovnosti se jakoby ztrácelo začáteční *o-* slova *otcě* (*ocě*) a písař je tedy napsal ještě jednou. Pak by tedy nešlo o výslovnost *zuotcě* a bylo by velmi podobno pravdě, že psaní *z ótcě* vedle *zootcě* je podle případů *po obědě*, kde se vyslovovalo i *póbědě* (Gebauer I, 232). Arciť tu šlo o skutečnou výslovnost, kdežto ve spojeních *z ootcě: z ótcě* bez pochyby jen o způsob psaní. Ale není vyloučeno, že se podle *póbědě: po obědě* aspoň někdy i vyslovovalo *z ótcě* nebo snad *zootcě*.

Psaní způsobu *z ootcě, z ótcě* lze tedy vykládati dvojím způsobem. Snad někdy má příčinu tu, jindy onu.

Gebauer uvádí I, 256 ještě doklady na *z ú-. . ., z úher, z úši, v úši* a j. Bývá arciť psáno skutečně *v ú-. . .*, ale také *z uu-, vu u-, v uu-*. I tyto doklady lze z části vysvětlovati výslovností *zu|her, vu|ši*, tak jako případy *z ootcě* a j. Některé se však mohou zakládati na labialisované výslovnosti slabik *zu-, vu-*, viz dále § 52. Psaní *v ú-* lze dobře pochopiti napodobením případů *k ó-, k á-*.

Možná, že se i tu někdy vyslovovalo *ú-*, jak nasvědčují doklady *od bezauchých* Háj., *z auši* Chir. a snad *doudl. zoutikali a zoutrhat* (Gebauer I. c.)

Proti výkladu, že staročes. *z uotcé* vzniklo ze *z otcé*, nikoli *otců*, zdá se svědčiti konečně i to, že některé novočeské případy ukazují na *ó*: *vúbec, vůci, vůkol, zůstati* a pod. O tom však viz dále v § 50.

Jsem si dobře vědom, že v mých výkladech o případech *z uotcé*... není všechno zcela nepochybné. Ale je tuším zřejmé, že i domněnka o dloužení má závady. Podle mého soudu tak závažné, že je třeba ohlížeti se po výkladě jiném.

48. Všimněme si labiovelarisace dlouhého *ó*. Ta se projevila stupněm *“ó* a *uo* veskrze, neboť za každé *ó* vzniklo časem *“ó*, *uo* a později na většině území českého jazyka *ů*. V střední slovenštině zůstal skoro veskrze stupeň *uo*, zpravidla ve zkrácené podobě *uo*. Někdy se z *uo* vyvinulo *vo* zmínou *u — v*; srovn. na př. i ve spisovné výslovnosti *dvostojný* a pod. Stupeň *uo* zůstal v nářečí severoopavském: *nuož, stuož, kuož, muoj, tvuoj, bratruov* atp. BartD. I, 134. Dále v moravském nářečí kopaničářském při hranicích slovenských: *muój, vuóz, kuož, kuož, ruož, stuož* BartD. I, 43 a 44 (v Březové). Podobně v Hrozenkově, ale tu je za *uo* mimo po retnicích *vo*: *kvóť, kvóň, rvósc, stvóť, potvóček* tamt, 41. Po retnicích je *ó*: *mój, tvój, dvór, vóz, pójdžem* tamt. 40. To by bylo možné vykládati zánikem přechodného *u*, tedy *muój — mój*, nebo snad tak, že se zde labiovelarisace neprojevila stupněm *uo*. Spíše se podobá, že se *u* dvojhlasiky *uo* změnilo v bilabiální *v*, které zaniklo. Po jiných souhláskách se udrželo a změnilo časem ve *v* labiodentální. Slova *kvóť* atd. ukazují zřetelně, že *u* přešlo v konsonant. Předpokládám, že nejprve ve *v* bilabiální, protože pak lze dobře pochopiti zánik *v*; bilabiální *v* a *m* atd. jsou totiž hlásky velmi příbuzné, příbuznější než *m* atd. a *v* labiodentální. Nedosti jasný je stav ve Lhotě; po retnicích a *d* je *uo*: *muój, duójdu*, po *k, r, t* pak *vuó*: *kvuón, stvuóu* (= *stuoúu* = *stóť*) tamt. 46.

Dlouhé *ů* se místy v nářečí hanáckém, v laštině a východní slovenštině zkrátilo v *u*: *mu, dvur* atp. To je však změna pro naši otázku nevýznamná.

Ve východní slovenštině je vedle *u* také *o*. Na př. *pujdz*

Spiš Czambel 209, za *pul* roka 219, *muj* 243, *vuz* 252, *skura* 227, 245, na jednu *huru* 243 — *stoť* 210, 241, *koň* 209, *svoj* 227. I u téže osoby bývá *o* a *u*: *koň* 223 — *kuň* 224 (ze Smižan). Podobně v Šariši: *panbuh* 254, 265, *buh* 288, 290, *pujdz* 254, *kuň* 257, *vul* 273, *tvuj* 271, *muj* 265, 297, *dvur* 280, *vuz* 297, *do vuli* 264 — *svoj* 264. V ukázkách z Abauje nalézám jen *o*: *moj* 334, 345, *voz* 335, 345, *dvor* 338, *koň* 339. Tento stav se zdá ukazovati na to, že se bývalé dlouhé *ó* dílem změnilo v *uo* a pak *ú*, *u*, dílem nikoli. Možná, že byl postup *uo* — *uo* — *u*, t. j. možná, že se dlouhé samohlásky zkrátily již v době, kdy vzniklo *uo* z *ó*.

Celkem vidíme, že se na území českého jazyka labiovelarisace dlouhého *ó* projevila stupněm "ó, *uo* skoro veskrze. Tento stupeň zůstal jen na menší části území, na větší se pak změnil v *ú*, *u*. Změna *uo* ve *vo*, o níž byla řeč, není zvláště důležitá pro naši otázku.

49. Srovnáme-li s tímto stavem jednak stav staročeský při *o*, jednak dnešní poměry, je nepochybné, že se labiovelarisace krátkého *o* projevila stupněm "o, *uo* v míře mnohem menší než při *ó*. Na to ukazují staré památky, v nichž se *uo* za *o* vyskytá ne veskrze, a dnešní jazyk, v němž je z veliké části *o*, nikoli *uo* nebo *u*. Stupeň *uo* se udržel v nářečí horském, jak svědčí *u* z něho vzniklé, *vuda*, *kulu* atd., místy v nářečí lašském a místy ve střední slovenštině. V nářečí severoopavském je i *uoči*, *uokno*, *uojó* BartD. I. 134. To vzniklo bez pochyby zobečněním výslovnosti *uo-* po předložkách; bylo *v uoči* . . . a pak i po pause *uoči*.

Dialektické rozdíly bývaly beze vší pochyby také v dobách starších. Je-li v některých památkách *uo* velmi hojné, v jiných v míře jen menší nebo skrovné a není-li v některých vůbec, lze to pochopiti tak, že jejich auktoři nebo písaři byli příslušníky různých nářečí, v nichž se "o nebo *uo* vyslovovalo v nestejném rozsahu. Při tom jest však míti na paměti, že grafika starých památek není vždy věrným obrazem skutečného stavu. Lze dobře pochopiti, že někteří písaři nebyli dosti vnímaví pro jemné rozdíly ve výslovnosti. Vývoj samohlásky *o* svědčí tomu, že se labiovelarisace projevila nejprve stupněm "o, kde *u* bylo přechodným vokálem, nikoli první částí diftongu *uo*; viz dále. A tu je dobře možné, že si mnohý písař ani neuvědomoval různou výslovnost

na př. slova *otec* po pause a ve spojení *z otcě*, totiž výslovnost *otec*: *z "otcě*, nebo výslovnost *otec* (po pause) a *b^uoha* atp. Jindy mohl písař úmyslně psáti *o*, ač snad cítil, že vyslovuje něco jiného, poněvadž se vycvičil na starších spisech, které mívaly *o* proto, že se labiovelarisace akusticky ještě neprojevila. A někdy snad písař psal *o*, ač si byl vědom, že nevyslovuje *o*, potože nevěděl, jak by tuto zvláštní výslovnost označil.

Z přehledu v § 43 je zřejmé, že se v některých starých památkách píše *uo* nejčastěji v případech typu *buoha*, *buoži*, kde vedle *uo* bývalo *uó* za *ó* (*bóh*: *buóh*...). To lze vykládati dvojím způsobem: buď tak, že zde *uo* za *o* bylo i ve výslovnosti častější než v případech typu *vuoda*, protože mělo oporu v *uó* (*buóh*...), anebo že se sice vyslovovalo v stejné míře *uo* v *buoha*... jako ve *vuoda*..., ale že písař podle případů *buóh*, kde byla výslovnost *uó* pravidlem a kde ji pravidlem označoval, psal častěji *buoha* atd. než *vuoda*.

Dále vidíme, že je v některých památkách nejčastěji *uo* v předložkových výrazech *z otcě* atd. To lze pochopiti okolností připomenutou v § 47: písař vyslovoval *zo|cě*, někdy *z^uo|cě* nebo *z^uo|cě* jako *voda* nebo *v^uoda*, *v^uoda*; v prvním případě jej k vystižení výslovnosti nutkala okolnost, že při psaní *z otcě* jakoby nebyla vyznačena začáteční samohláska slova *otec*, splývající ve výslovnosti s předložkou (*zo|cě*); v případech typu *v^uoda*, *v^uoda* však této zvláštní příčiny k označování skutečné výslovnosti neměl.

50. Je-li jisto, že i za *o* bývalo *uo* nebo *uo*, třeba ne tak pravidlem jako za *ó*, a je-li ve většině dnešních nářečí *o*, vyplývá z toho, že *uo*, *uo* časem mizelo. To lze tuším dobře vysvětliti předpokladem, že labiovelarisace nedospěla v těch nářečích, kde zanikla, ke stupni *myo*, nýbrž jen ke stupni *mo* nebo *m^uo*. Znak *mo* znamená ten stupeň labiovelarisace, který se neprojevuje akusticky a který je pravidlem v jazyce dnešním; znak *m^uo* pak ten stupeň, kdy se labiovelarisace projevila zřetelně akusticky přechodným vokálem *u*; v *myo* je pak již *u* součástí diftongu, je to polosamohláskové *y*. Srovn. u Brocha l. c. 163. Je jisto, že se v době, kdy se píše *moc* a *muoc*, vyslovovalo dílem jen *mo*, a je velmi podobno pravdě, že vedle toho bývalo nejčastěji *m^uoc*, řídkěji již *myoc*. Tak lze dobře pochopiti, že časem výslovnost *m^uoc*

zanikla a zůstala jen výslovnost *moc*, kdežto zánik pravidelné výslovnosti *myoc*, t. j. změnu v *moc*, bychom tak snadno nepochopili.

Jinými slovy: Na velké části území čes. jazyka labiovelarisace byla dosti slabá, projevovala se akusticky nepříliš výrazně a časem zvítězila výslovnost, při níž není labiovelarisace akusticky zřetelná. Jen na menší části území českého jazyka byla labiovelarisace silnější, postoupila pravidlem až ke stupni *myo* a dílem se na tomto stupni zachovala, dílem se vyvíjela dále, až k *mu*.

I v nářečích, kde časem ovládlo *mo*, v ojedinělých případech labiovelarisace dospěla ke stupni *myo* a dále *mu*. Tak je na př. v jazyce spisovném a v jiných nářečích *vůbec*, *vůkol*, *vůči*, *zůstati* atp. Za krátké *yo* čekáme *u* a to se zdá svědčeti pro výklad, že tu bylo *vóbec* . . . Ale lze dobře přestati na výkladě, že bylo *v obec*, *vobec* (s výslovností bez rázu) . . . Když časem *vo* ve většině případů zaniklo, vyslovovalo se *o*, a když se *vo*, *yo* udrželo ve *vuobec* atd., bylo toto *yo* ojedinělé a přizpůsobilo se dlouhému *yo*, jež bylo pravidlem (*buoh* . . .). Tak povstalo *vuobec* a dále *vůbec* jako *buh* . . .

Ještě se nabízí otázka, proč v dlouhých slabikách byla labiovelarisace silnější, takže se udržela, v krátkých pak slabá, že časem na větší části českého území jazykového zanikla. Tu je odpověď nesnadná. Ale je hodno povšimnutí, že i jindy vidíme různý vývoj podle kvantity. Tak v krátkých slabikách *dě*, *tě*, *žě* . . . jotace zanikla dříve a častěji než v slabikách dlouhých *die*, *zie* . . .; viz u Gebauera I, 202 sl. Zřetelný je rozdíl v střední slovenštině: v krátkých slabikách jotace zanikla veskrze, i po retnicích (*človek*, *cerný*, *deti* . . .), *ie* se však zachovalo (*bielý*, *viera* . . .). Z toho lze usuzovati aspoň to, že délka byla labiovelarisaci příznivější než krátkost. Snad měla kvantita vliv v tom smyslu, že dlouhé *o* bylo zavřenější než *o* a že tedy vlastně větší nebo menší zavřenost samohlásky *o* je příčinou nestejného rozsahu labiovelarisace.

51. V § 45 jsem uvedl jako příklady labiovelarisace při krátkém *o* také oravská slova *čuo*, *duvora* atp. Vážný ve Sborn-MatSlovens. I, 7 sl. vykládá, že je tu *uo* většinou z *ó*. Výklad těchto oravských slov není pro otázku labiovelarisace nijak zvlášť důležitý; nebylo by na něm potřeba nic podstatného měnit, i kdyby se ukázalo, že je oravské *uo* z *ó*. Ale zmíním se o této věci přece, protože s ní souvisí otázky dosti důležité. V *čuo*, *tolkuo* . . . vzniklo

podle Vážného *ó* emfatickou výslovností, a v *hrubob, kmuotor*... prý analogickým dlužením. To je výklad možný a snad i dosti podobný pravdě, když máme na mysli jen oravské nářečí. Ale při řešení této a podobných otázek nelze zůstávat na půdě malého nářečí, nýbrž třeba se ohlédnouti i po nářečích ostatních a po vývoji jazyka v době starší. Tak se lze především vyvarovati podobných tvrzení, jako je Vážného l. c. 7, že výklad *uo* z *o* je „po stránce hláskoslovnej pravdonepodobný“. Kdo se dobře rozhlédne po vývoji českého jazyka a také po vývoji jazyků jiných (*uo* za *o* je i v jiných slovanských jazycích a v jazycích neslovanských), tomu není výklad *čuo* z *čo* a priori nepodobný pravdě, nýbrž naopak dobře možný. Zejména pak, když výklad *uo* z *ó* musí sahati k „analogickému“ dlužení. To by bylo lze chápati v tvarech téhož slova, ale těžko si lze představit dlužení *kmótr, hrób* podle slov etymologicky nepřibuzných, *bóh, nóž* atp. A dále, když ani emfatickým dlužením nelze vystačiti ve smyslu Vážného. Není pochyby o tom, že emfatické dlužení je. Ale je především fakt, že se *čuo* vyskytá i mimo emfatickou výslovnost. Dále je dosti pochybné, lze-li *čuo* pokládati vůbec za dlouhý útvar proti *čo*. Bylo by třeba předpokládati, že již v době staré, kdy se *ó* měnilo v *uo*, bylo *čo*. Ale hojně příklady emfatického dlužení v jiných nářečích, jako *bóže, túže* atd., svědčí, že v nich délka vznikla až v pozdní době dějinné, po vývoji *ó* — *uó* — *ú, ú* — *au* — *ou*. Je jisto, že již v dobách starších bylo emfatické dlužení, a že některá emfatická délka dnešní je stará, ale *bóže, túže*... svědčí tomu, že délka nezobecněla a že příslušné samohlásky nepodlehly proto změnám obvyklým u dlouhých samohlásek. Z toho lze usuzovati, že oravské *čuo* nemá *-uo* z *-ó*. V době po změně *ó* v *uó* ani se nemohlo *čuo* cítiti za dlouhý útvar proti *čo*, ježto *uo* není přece akusticky délka k *o*.

V případech „*dieťa je choruo, dobrouo ráno*“ vadí Vážnému, že tu předpokládám jmenný tvar na *-o*, ač v doplňku spěl vývoj v době dějinné k zobecnování tvarů složených, a že v atributě je již od nejstarších dob pravidlem tvar složený. Tu si Vážný nevšiml toho, co jsem připomněl již v NVČsl. XV, 61—62, že hojná adverbia na *-o* ve východních nářečích zcela bezpečně ukazují na to, že se v nich užívalo jmenných tvarů velmi hojně a déle než v nářečích ostatních, protože adverbia na *-o* jsou pokračováním

právě těchto jmenných tvarů. Při tomto vývoji není nijak divné, že se zachovaly některé případy jmenného tvaru i v platnosti atributivní, jako *dobruo rano*. Říká-li se tedy v nářečí oravském „vajíčko je *surovuo*“ a „to je *mrsko*“, je podobno pravdě, jak vykládám já, že v obou případech jde o jmenný tvar, jehož koncové *o* je v případě prvním změněno v *-uo*, jak to bývá i jindy (*čuo:čo, kmuoťr: kmotr* atd.). A není nijak a priori jisto, že oravské dvojice *surovuo: mrsko* . . . jsou totožné s českými dvojicemi *malé: mládo* (dítě je malé — mládo), jak myslí Vážný, který každé *uo* vyvozuje z *ó*. A samo o sobě ještě nic neznámá pro výklad oravských tvarů to, že v některých nářečích slovenských, kde se vůbec nemění *ó* v *uo*, jsou tvary *dobró* atd. Vážný se domnívá, že tvar na *-ó*, z něhož prý v nářečí oravském vzniklo *uo*, je prastarý, z doby předhistorické. To je však omyl; viz u Nohy v ČModFil. XII, 2 sl. Pak nezbyvá než se domnívati, že je to slovenský novotvar. Pastrnek (Beitr. 122) a s ním Gebauer (III 1, 540) se domnívá, že je to obměna tvaru na *-é, dobré* atd., podle substantiv na *-o, mesto, pôlo* atp. Noha l. c. 5 navrhuje výklad, že se podle *veliká hora* utvořil k *mesto* tvar *velikó*. Ale v obou případech se ptáme, proč se tu analogie nabízela. Patrně proto, že se v neutru držel starý jmenný tvar na *-o* déle než u maskulina a feminina, a že vedle tvaru jmenného byl časem také tvar složený na *-é*. To právě vedlo v některých nářečích ke kontaminované podobě *dobró*. Tvar *dobruo* v nářečí oravském bylo by možné vykládati z *-ó*, ale vidíme-li, že se vedle něho v doplňku vyskytá tvar na *-o*, je velmi podobno pravdě, že *-uo* je z *-o* jako v *kmuoťr* atp., a že tedy v oravském nářečí novotvar na *-ó* neznikl.

V nářečí oravském je jeden zcela nepochybný případ s *uo*, jež by bylo lze vykládati z *ó* jen násilně. Je to instr. sing. *ā*-kmenů *-uov*, ze staršího *-oŕ* (§ 4) změnou *-ŕ* ve *-v*. Uvádí jej sám Vážný l. c. 112, ale přes to pokládá vznik *uo* z *o* v nářečí oravském vůbec za nepodobný pravdě*.

* Gebauer I, 247 má za možné, „že německá změna *ō -uo -ū* byla podnětem stejné změny české“. Z toho, co jsem vyloužil, je patrné, že byla také změna *o* v *uo* a že obě tyto změny, v podstatě totožné, jsou jev fyziologický a tedy také domácí. I jiné okolnosti, zejména chronologie, svědčí proti něm. vlivu. Srovn. u Beera ve VKrČSpN. 1905, VII, 15.

Obdoby změny *o* v *uo*.

52. Labiovelarisace je také ve spojení konsonantu se samohláskou *u*. I zde se pošinutí jazyka a sešpulení rtů, potřebné k výslovnosti samohlásky *u*, anticipuje již při artikulaci souhlásky; lze to označiti *mu*. Akusticky se tato labiovelarisace nemůže tak dobře projevití přechodným vokálem jako ve spojení *mo*, protože přechodný vokál *u* splývá ve výslovnosti se samohláskou *u*; tedy mluvidla sice mohou konati práci, kterou bychom vyjádřili *m^uu*, ale akustický dojem je *mu*. Tak si vysvětlíme, že o labiovelarisaci ani krátkého ani dlouhého *u* nemáme v starší době tolik svědectví jako o labiovelarisaci ve spojení *m^uo*. Ale přece svědectví je, a to ve vzpomenuté památce Mat. Upozornil na to Zubatý l. c. 69. V Mat. je totiž *u* velmi často psáno zdvojeně. Na př. *opuustiv* 1^a, puustiti 7^a, neodpuuzoval 76^a; *buude* 83^a, 84^b, *buudete* 85^a, 85^b, v svém *bluudě* 51^b; v *strachuu* 43^b, (beze) *strachuu* 19^a, svému hříchuu 52^a; *neduuhy* 56^b, viděli hvězduu, 20^a, od západuu 102^b; *odtuud* 38^b, 71^b, 74^a, následuujě 32^b; dobrých *skuutkv* 35^b; *osuud* 22^b, 23^a, 23^b; *tluuče* 52^a atp. Vysvětlovati tento způsob psaní jen tak, že se jím označuje délka, nelze, protože ve většině případů je délka naprosto nepodobná pravdě. I v dlouhých slabikách píše písař naši památky *uu*; na př.: před *suudným* dnem 30^b, na *puusti* tamt. Pak je arcit otázka, chtěl-li zde písař označiti zdvojeným písmenem délku či labiovelarisaci či snad obojí. Rozhodnutí je nesehadné. Ale lze souditi, že aspoň někdy psaním *uu* označoval labiovelarisaci jako v slabikách krátkých. Písař naši památky velmi často zaznamenával výslovnost *uo*, *uo* za *o*; i nepřekvapuje, že mu neušla ani labiovelarisovaná výslovnost ve spojení *mu*. Možná, že v labiovelarisaci ve spojení *mu* byly nářeční rozdíly a že písař Evangelia Matoušova byl z kraje, kde byla labiovelarisace silnější.

Je nepochybné, že labiovelarisace byla i v dlouhých slabikách *mu* atd. Snad s ní nějak souvisí vznik *au*, jež se dále změnilo v *ou*, někde v *ó* (v hanáčtině). Jak by *au* mohlo souviseti s labiovelarisací, vyložiti však nedovedu. Snad nám o tomto jevě řeknou něco naši fonetikové. Je tu docela podobný vývoj jako při *o*: *ó*, totiž u krátké zůstává, *ú* se mění, alespoň na části území českého jazyka. Později se dialekticky mění *u* v *o* (v hanáčtině), ale to

zcela nepochybně nijak nesouvisí s labiovelarisací. Je-li domněnka, že změna *ú* — *au* souvisí nějak s labiovelarisací, správná, pak bychom se mohli domnívati, že v nářečích, kde *ú* zůstalo, nebyla labiovelarisace tak silná jako v nářečích ostatních*.

Mimo případy typu *buude* Mat. lze spatřovati označení labiovelarisace v případech typu *k uuepnění* Lact., *z uuher* Hrad., *k uutěšeníu* tamt. (Gebauer I, 256). Srovn. v § 47.

53. Labiovelarisace nastává také před *y*, pokud se vyslovuje jako ypsilon neboli — jak říká Dolanský v ČČM. 1899, 291 — hrubé *y*, t. j. hláska high-mixed-narrow. Tak je na př. v ruštině, kde se někdy projevuje i vznikem vokálu *u* mezi souhláskou a samohláskou, takže se za *y* vyslovuje diftong *ui*. To bývá hlavně po retnicích, kdy se artikulace *y* pošinuje dozadu a blíží se zadopatrovému *o* a *u*. Srovn. u Brocha l. c. § 147 a 194.

Taková diftongická výslovnost, jako výsledek labiovelarisace, bývala i v češtině, dokud se vyslovovalo *y* hrubé. Svědčí o ní psaní *ui*, jako Buitlow (Bydžov), Buitic (Bytic), Buitřice a pod. v Regestech (Gebauer I, 278). Je hodno pozorů, že je to ve slabice *by-*, tedy po retnici, kdy ruské *y* je spíše hláska zadopatrová než střední a kdy jsou tedy podmínky pro akustické projevení labiovelarisace příznivější než jindy.

Gebauer l. c. spatřuje v psaném *ui* svědectví, že *y* znělo v staré době (ony doklady jsou z roku 1186, 1196 a 1226) jako němec. *ü*, t. j. jako hláska round, při níž mají rty podobu zaokrouhlenou, jsou sešpuleny. Ale psaní *ui* o tom bezpečně nesvědčí. Vývoj hlásky *y* v pozdější době historické pak ukazuje, že *y* bylo high-mixed-narrow, nebo v jistých případech high-back-narrow, ale nikoli round**.

* Změna *ú* — *au* vykládá Gebauer I, 263 — s ním Vondrák ve Vergl. Gr. I², 128 — vlivem německým. Ukáže-li se, že je to změna fyziologická, výklad ten padne. Nepochybně domácího původu je změna *ou* — *ó* (= ztráta druhé části dvojhlásky) a snad také *au* — *ou* (= spodoba zadopatrové souhlásky *a* nezaokrouhlené v zadopatrovou samohlásku *o* zaokrouhlenou vlivem následujícího *u*). K této otázce se ještě někdy vrátím.

** Gebauer mylně pokládá pozdější vývoj historický za další svědectví, že *y* znělo jako *ü*. Z toho, že v XIV. stol. znělo *y* jinak než dnes, nevyplývá však ještě, že znělo jako *ü*; naopak — jak jsem připomněl —, pozdější vývoj historický ukazuje na *y* hrubé. Při tomto předpokladu lze pak *ui* chápati jen jako výsledek labiovelarisace.